

Марія Шувалова,
аспірантка кафедри літературознавства Національного
університету «Києво-Могилянська академія»

ВЕЛИКІ ПИТАННЯ МАЛЕНЬКИХ ТЕКСТІВ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ УКРАЇНСЬКОЇ, ПОЛЬСЬКОЇ ТА ІЗРАЇЛЬСЬКОЇ ОПОВІДКИ

Найважливіші для нас аспекти речей
приховані за їхньою простотою і буденністю.
Не можна чогось зауважити, бо
маєш його весь час перед очима.

Людвіг Вітгенштайн
«Філософські дослідження»

Звертати увагу на найбільш помітне – природна властивість людського мислення, яка допомагає уникати найбільших небезпек та впливає на соціокультурні дискурси. Не помічати важливе – ще одна когнітивна схильність, яка робить життя менш передбачуваним, а дослідження соціально-культурних дискурсів складнішими та, безперечно, цікавішими. Одним із прикладів таких тенденцій є жанр оповідки¹, яка, виникнувши раніше за писемність та активно побутуючи ще з часів первісного суспільства, була утверджена як літературний жанр лише у XIX, а осмислена як феномен наприкінці XX – на початку XXI століття.

Парадоксально, але саме використання оповідки у всіх її формах у різних соціокультурних сферах і було причиною

---

¹ Детальніше ознайомитися з історією та теорією жанру можна в статті: Шувалова М. Оповідка: від ритуалу до метажанрових новацій // Наукові записки. Літературознавство. URL: <http://nrplit.ukma.edu.ua/article/view/154632/154240>.

її пізнього виокремлення та осмислення. Сьогодні ж добре відомо те, що повсякденні практики є напрочуд показовим свідченням наявності чи відсутності певних ідей/уявлень, а невеликі історії², які ми охоче розповідаємо, часом більш промовисті, ніж епічні тексти та ґранд-наративи.

Зважаючи на це, в XXI столітті оповідування починають досліджувати не лише літературознавці та філософи, а й фізики, політологи, економісти, психологи та біологи. Браян Бойд, прихильник застосування біокультурного підходу та теорії еволюції до вивчення літератури, пише, що «ми можемо оповідати історії, щоб пояснити якісь речі (згадаймо дитячі чи національні історії “Це почалось, коли...”) або пояснити, яким є світ, відповідно до міфу чи науки. Також ми оповідаємо історії через те, що не можемо зупинитись, бо вони зачаровують та захоплюють нас навіть тоді, коли ми розуміємо, що це цілковита вигадка. Що об’єднує ці різні види історій, спостережень, відкриттів і винаходів і чому найбільш плідна на пояснення історія, теорія еволюції, так мало використовувалась, аби пояснити, чому історії важливі та як саме?» (Тут і далі – переклад наш. – *М. Ш.*)³.

ґендерні студії є ще однією цариною, для якої вивчення оповідок може бути плідним та цікавим, зокрема з таких причин: 1) особливості репрезентації чоловіка та жінки; 2) освітній потенціал текстів.

Репрезентація образів чоловіка та жінки в сучасних українських, польських та ізраїльських оповідках. На особливості висвітлення ґендерної проблематики значно впливають особливості жанру. Тому на початку аналізу варто зазначити, що оповідка як лаконічний текст із динамічною побудовою сюжету зосереджується на зображенні ситуації, а не героїв, що завжди є схематичними⁴.

² Тут і далі розрізняємо оповідку як літературний жанр та історію – різновид оповідки, який має усну форму та належить до щоденних народно-побутових культурних практик.

³ Boyd, B. *On the Origin of Stories: Evolution, Cognition and Fiction*. Cambridge, MA and London : Belknap Press of Harvard University Press, 2010. P. 11.

⁴ Goyet F. *Classic Short Stories*. Cambridge : Open Publisher, 2014. P. 6.

У текстах Володимира Діброви, Емми Андіївської (Україна), Ольги Токарчук (Польща), Етґара Керета (Ізраїль) герої часто навіть не мають імен. Гендерна належність персонажів зауважена, проте вона ніколи не є первинною метою оповідки та не відіграє вирішальної ролі. Мета тексту – зображення ситуації, яка відкриває певний неочікуваний аспект життя, змушує співпереживати героям. Письменники часто репрезентують ситуацію розгубленості героя та його спроби зрозуміти, хто він є та яким є його життєве призначення. Тема пошуку ідентичності тісно пов'язана з романтичними стосунками.

Як пише видатний філософ Чарльз Тейлор у праці «Етика автентичності», у сучасній культурі «продовжується тенденція, що тепер налічує не одне століття та переносить центр ваги доброго життя не в якусь вищу сферу, але в царину того, що я пропоную називати “звичайним життям”, тобто життям виробництва сім'ї, роботи й кохання»⁵. Також Тейлор додає, що стосунки починають слугувати самоздійсненню та є другорядними порівняно з самореалізацією кожного з партнерів. Стосунки розглядають як ключову сферу самопізнання й самоствердження, вони є важливими завдяки загальному наголосу сучасної культури на здійсненні звичайного життя, однак таке розуміння стосунків стає радше тяжким випробуванням для ідентичності, а не відповіддю⁶.

У багатьох оповідках автор(к)и зображають ситуацію, де домінуючим є прагнення персонажів розчинитись у романтичних стосунках, що мало би призвести до виходу з екзистенційної кризи. Однак цього не стається. Часто в текстах постульовано, що не варто чекати на своїх принципів, а також і принцес: бо якщо й дочекаєтесь, то й розчаруєтесь, адже наявність романтичних стосунків не дасть відповідей на питання про власну ідентичність та сенс життя.

Розгляньмо, наприклад, оповідання Етґара Керета «Венера з офісу». Автор зображує чоловіка у стані глибокої екзистенційної кризи: «Тоді був не найкращий період мого

⁵ Тейлор Ч. Етика автентичності. Київ : Дух і Літера, 2013. С. 42.

⁶ Там само, с. 45.

життя. Я гадки не мав, що робити. Я був полишений усіма, геть самотній. Я вже не мав надії зустріти справжнє кохання. Перебуваючи у такому стані, я зазвичай знаходив собі якийсь захоплення: живопис, гру на гітарі чи ще якусь біду. Іноді це починало мені справді подобатися, тоді я почувався набагато краще і забував, що в цьому світі в мене анікогісінького немає. Цього ж разу я знав, що жоден гурток макраме не зможе допомогти. Мені було вкрай потрібне щось таке, у що можна було би вірити: любов, справжнісінька, що ніколи не промине, що ніколи не полишить мене. Мій психоаналітик вислухав усе це з цікавістю та запропонував купити собаку. Я відмовився від сеансів»⁷.

Однак із певних причин олімпійські боги мігрували в Ізраїль, і Венеру, богиню кохання, направили працювати на ксероксі саме в офісі героя. Він переживає чимало хвилювань, намагаючись заговорити із богинею та запросити її на побачення. Диво стається, і Венера погоджується. Ба більше, після побачення вона залишається вдома в героя й між ними стається інтимна близькість: «Зараз вона спить біля мене в ліжку. Вона лежить на животі, увіткнувшись лицем у подушку. Її губи ледь помітно рухаються, мовби вона говорить щось пошепки. Вона обійняла мене правою рукою, поклавши долоню на мої груди. Тому я намагаюся дихати не більше, ніж потрібно, щоб рух грудей, які підіймаються та опускаються, не збудив її. Вона красива. Безмежно красива. Ідеальна. І така приємна. Але завтра я піду й куплю собаку»⁸. Ще одне диво не стається. Секс навіть із самою богинею кохання не надає герою впевненості, не додає йому цінності чи розуміння значення свого життя.

В оповіданнях Володимира Діброви секс, романтичні стосунки та шлюб ніколи не є рішеннями екзистенційних проблем ні для чоловіків, ні для жінок. У збірці «Правдиві історії» герої часто покладають надії на самоздійснення через стосунки, шлюб, однак це ніколи не вирішує питання ідентичності. Автор часто демонструє неспроможність

⁷ Keret E. *The Girl on the Fridge*. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2008. P. 235

⁸ Ibid. P. 236.

сім'ї як інституту вирішити особистісні питання індивідів та стати єдиним можливим майданчиком для самореалізації. Часто і чоловіки, і жінки, не маючи почуття любові, взаємоповаги, покладають на особу протилежної статі надії на самореалізацію та щастя у стосунках з нею.

Варто згадати також і про взаємозв'язок жанрових особливостей оповідки та трансляції стереотипів. Як зазначають теоретики, лаконічність оповідки зумовлена використанням таких образів, деталей, елементів, які не потребують додаткового пояснення і є зрозумілими для носія культури⁹. Стереотипи та шаблони часто стають таким матеріалом.

У текстах Володимира Діброви жінку зображено в трьох традиційних іпостасях: відьма, матір і повія. Чоловік також постає як нездатний до активних дій, прийняття рішень, нереалізований інтелектуал або ж пристарілий бабій. Однак події, що розгортаються у творах, демонструють непродуктивність стереотипної поведінки та мислення. Така пароксична структура (антитеза між описуваним стереотипом та наслідками його використання), що є основою оповідок Володимира Діброви, створює напругу та динамізм тексту, а також його одночасно трагічний та вітальний пафос.

Не стосунки, а морально-етична площина стає простором для самоздійснення. У цій площині любов теж може бути цінністю, хоча й не обов'язково передбачає взаємини.

Коли в оповідці Етґара Керета «Венера з офісу» секс не є достатнім для вирішення внутрішніх питань героя, то в оповідці «Твій день народження» любов є формотворчою для ідентичності, хоча романтичних стосунків між героями немає: «Ти поставиш Кіта Джарета на диску, і всі уважно слухатимуть, а потім – диск із Саті. Нікому не буде сумно. Ті, що прийшли без пари, цієї ночі не почуватимуть себе самотніми. А ще ніхто не питатиме “Скільки цукру?”, бо всі добре знають одне одного. Згодом гості почнуть розходитись. Ті, кого б ти хотіла поцілувати, поцілують тебе, а ті, кого б не хотіла – просто потиснуть руку. Залишиться лише

⁹ Goyet F. Classic Short Stories. P. 75.

хлопець, який живе з тобою, він гарний і завжди тебе розуміє. Якщо ти хотітимеш – покохаєтесь, або ж він помасує тобі спину, натре її маслами з однієї крамнички, змішаними за особливим рецептом. Або ж, варто тобі лишень попросити – і він вимкне світло, ви сидітимете й разом чекатимете на світанок, обійнявшись та не промовивши й слова. І в той чарівний вечір я також буду там, питиму ванільний мілкшейк, щиро всміхатимусь, куштуватиму неймовірну їжу і перед тим, як піти, поцілую тебе, а можливо, лише зупинюсь, щоб простягнути тобі руку»¹⁰.

Як бачимо, сучасна оповідка ставить під сумнів стосунки як єдиний спосіб повної реалізації та порушує низку екзистенційних питань. Окрім того, тексти демонструють широкий спектр ґендерних ролей, зображують чоловічу сенситивність та жіночу інтелектуальність. Такі прозаїки, як Етґар Керет, Володимир Діброва пишуть про батьківські почуття, емоційну вразливість чоловіків та хлопчиків тощо.

Емма Андіївська та Ольга Токарчук є авторками жіночої інтелектуальної оповідки: їхні тексти метафоричні, почасти складні та герменевтичні, вони потребують уважного читання та зосереджені на темах пам'яті, національних травм, творчості, ідентичності. Однак у всіх текстах відсутній акцент на ґендері як такому. Керет і Діброва не мають на меті показати чоловічу сенситивність, а Андіївська й Токарчук геть не прагнуть переконати чи запевнити когось в жіночому інтелектуалізмі. Автор(к)и осмислюють важливі для них як для людей питання. Всі зображувані в оповідках ситуації – загальнолюдські. У центрі постає не ґендер, а гуманізм.

Уже згадуваний нами Чарльз Тейлор теж зауважував, що інструментальне розуміння¹¹ стосунків порушує проблему рівності. Філософ пише, що «чоловіки й жінки рівні, проте не тому, що вони різні, але тому, що вищими за цю відмін-

¹⁰ Keret E. *The Girl on the Fridge*. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2008. 235 p.

¹¹ Під інструментальним ставленням Чарльз Тейлор розуміє різновид раціональності, який ми використовуємо для з'ясування найшвидшого та найпростішого способу досягнути мету.

ність є певні якості, спільні чи взаємодоповнювальні, котрі мають цінності. Вони – істоти, здатні міркувати, любити, пам'ятати та діалогічно визнавати. Для того, щоб дійти згоди у взаємному визнанні ідентичностей, – ми мусимо поділяти більше, ніж віру у цей принцип; ми також маємо поділяти певні ціннісні стандарти, згідно з якими ідентичності, про які йдеться, виявляються різними. Мусить існувати певна істотна згода щодо цінностей, інакше формальний принцип рівності стане пустим і облудним»¹².

Сучасна оповідка ілюструє саме такий відхід від інструментального сприйняття стосунків та необхідність спільних цінностей, які й гарантують рівність статей.

Оповідки та гендерна освіта. Однією із засадничих особливостей оповідки є створення текстових умов, у яких може відбутися пізнання. Автор(ка) оповідки, зображаючи невелику ситуацію, завжди має інтенцію підвести читача до основоположного питання, та окреслити відповідь на нього. За умови активного читання тексту, відповідь може явитись читачу крізь текст.

Є чимало підходів до пояснення жанру оповідки, проте майже у всіх визначеннях підкреслено його зорієнтованість на розширення уявлень про певні події/аспекти/значення людського життя. Мері Рорбергер, перша дослідниця в англомовному світі, яка почала вивчати оповідку, писала, що цей жанр – епіфанія, яка прагне переконати читачів, що в цьому світі значно більше значень, які можна збагнути за допомогою звичних нам чуттів¹³.

Не лише теоретики літератури, а й нейробіологи зауважують, що люди схильні формувати уявлення про світ через слова, наративи та історії, а не працюючи з даними, абстрактною інформацією¹⁴. Письменники, що створюють

¹² Тейлор Ч. Етика автентичності. С. 47.

¹³ Meretoja, H. *The Narrative Turn in Fiction and Theory: the Crisis and Return of Storytelling*. United Kingdom : Palgrave Macmillan. 2014. P. 3–5.

¹⁴ Aldama, Frederick. *The Science of Storytelling: Perspectives from Cognitive Science, Neuroscience, and the Humanities // Projections*. 2015. Vol. 9 (1). P. 80–95.

оповідки, теж зауважують їхню пізнавальну функцію. Ізраїльський прозаїк Етгар Керет в одному з інтерв'ю говорив, що «історії, які розповідала мама, допомогли... зрозуміти силу уяви та безмежність світу, в якому ми живемо: ти завжди можеш вигадати щось нове, можеш наповнити і розширити світ, у якому живеш, а слова, які ми використовуємо, цілком реальні, і ти можеш просто ходити поміж ними»¹⁵.

Володимир Діброва, український письменник, визначав жанр, у якому він працює, як мікросюжети, що є траєкторією духовних пошуків, накиданим пунктиром портретом епохи, новим жанром, якого вимагає сучасний почикрижений час¹⁶.

Письменицький шлях польської авторки Ольги Токарчук також почався із вислуховування історій. Отримавши освіту психолога та розпочавши практику, авторка зауважила важливість історій, кожна з яких, навіть непомірно маленька, містить у собі великі питання та може бути справжнім романом¹⁷.

Саме тому оповідка є одним з ефективних та широко використовуваних інструментів для гендерної освіти. Чимала кількість книг, присвячених теорії та практиці, була опублікована за останні десятиліття: Weiler, Kathleen. *Women, Teaching for Change: Gender, Class and Power* (1988); Graham, Alison. *Storytelling and Equal Opportunities in Early Years Education* (1993); Hemmings, Clare. *Telling Feminist Stories* (2005); Garrett, Robyne. *Critical Storytelling as a Teaching Strategy in Physical Education Teacher Education* (2006), Srivastava, Sarita and Margot Francis. *The Problem of 'Authentic Experience': Storytelling in Anti-Racist and Anti-Homophobic Education* (2006), Decure,

¹⁵ Keret, Etgar. *Stories we Tell* // Festival degli Scrittori. URL: <http://www.premiovonrezzori.org/etgar-keret-stories-we-tell>.

¹⁶ Діброва В. *Правдиві історії*. Харків : Факт, 2010. С. 166.

¹⁷ Ольга Токарчук: «Мое покоління дуже сильно відчуває свою некоріненість» [інтерв'ю]. URL: <http://litakcent.com/2011/10/21/olga-tokarchuk-moje-pokolinnja-duzhe-sylno-vidchuvaje-svoju-nevkorinenist>.

Nicole. Problems of Gender Identity: Using the Short Story as a Teaching Tool about Gender (2016) та інші.

Як бачимо, попри недостатню опрацьованість в українському науковому дискурсі, жанр оповідки є перспективним для вивчення, зокрема й мультидисциплінарного. Оповідка, хоч і є лаконічною і подекуди – розважальною, виконує низку важливих функцій. Вона реформує уявлення про літературу, її форми та межі, є інструментом критики та впровадження соціокультурних змін.

Бібліографія:

1. Діброва В. Правдиві історії. Харків : Факт, 2010. С. 166.
2. Ольга Токарчук: «Мое покоління дуже сильно відчуває свою некоріненість» [інтерв'ю]. URL: <http://litakcent.com/2011/10/21/olga-tokarchuk-moje-pokolinnja-duzhe-sylno-vidchuvaje-svoju-nevkorinenist>.
3. Тейлор Ч. Етика автентичності. Київ : Дух і Літера, 2013. С. 42.
4. Aldama F. The Science of Storytelling: Perspectives from Cognitive Science, Neuroscience, and the Humanities // Projections. 2015. Vol. 9 (1). P. 80–95.
5. Boyd B. On the Origin of Stories: Evolution, Cognition and Fiction. Cambridge, MA and London : Belknap Press of Harvard University Press, 2010. P. 11.
6. Goyet F. Classic Short Stories. Cambridge : Open Publisher, 2014. P. 6.
7. Keret E. The Girl on the Fridge. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2008. 235 p.
8. Keret E. Stories we Tell // Festival degli Scrittori. URL: <http://www.premiovonrezzori.org/etgar-keret-stories-we-tell>.
9. Meretoja H. The Narrative Turn in Fiction and Theory: the Crisis and Return of Storytelling. United Kingdom : Palgrave Macmillan. 2014. P. 3–5.
10. מע 7-8, 2002, תיב הרומז : לארשי – תרק רגתא.